

הכסף והסיגים

ויקהל' היא פרשה נוספת במחזור הפרשות העוסק בבניית המשכן, אלא שבתחילתה נפסקות הוראות הבנייה והכתוב חוזר למצוות השבת, עליה שמענו כבר בעשרת הדברות: "שִׁשֶּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָהִי לָכֶם קֹדֶשׁ... לֹא תַבְעֲרוּ אֵשׁ... בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי". בצורה כזאת מלמד אותנו הכתוב שאף לשם מטרה קדושה וחשובה כבניית המשכן, אסור לחלל שבת. כך נוצר הקשר ההלכתי בין המשכן לבין השבת. ל"ט (39) מלאכות המשכן היו ל"אבות", אבות-טיפוס של המלאכות האסורות ביום השבת. קשר זה בין השבת לבין המשכן, יקבל ממד נוסף בפרשה הבאה, 'פקודי'. ניווכח שם שכמה ביטויים בתיאור סיום הבנייה, מעוררים אסוציאציות לתיאור סיום הבריאה בפרשת בראשית. שיאה של אסוציאציה זאת נוצרת על ידי זוג המלים 'ויכולו' ו'מלאכה'. "וַיֵּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ - וְכָל צָבָאָם, וַיְכַל אֱ-לֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה" בבריאה, "וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה", בבנייה. המשכן מייצג את הקוסמוס. השבת היא עדות לבריאת העולם, ובה הבנייה חייבת לשבות. זו עדות שהעולם אינו פריים של מקרים עיוורים. ניתן למצוא בו את טביעת האצבעות של בוראו. והאדם אינו קוף ערום, הוא יכול לזכות לצלם א-להים.

שלושת הפסוקים (בראשית ב, א-ג) המתארים את סיום בריאת העולם ואת קדושת השבת: "וַיֵּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ... אֲשֶׁר בָּרָא אֱ-לֹהִים לַעֲשׂוֹת", הפכו לנוסח דרכו ניתנת עדות לבריאה, בייחוד בקידוש בליל שבת. רבות נכתב על פסוקים אלה. כאן רוצה אני להזמין את קוראי להצטרף אלי וללמוד כמה דרשות, ליתר דיוק דרשה בחמש קומות, על המילה הראשונה של העדות: "וַיֵּכְלוּ". זאת בתנאי שתתנו לי להתערב ולקרוא בה גם מהרהורי לבי.

הקומה הראשונה של הדרשה היא המקראית, ובה פסוק מספר משלי (כה, ד): "הָגוּ סִיגִים מִכֶּסֶף - וַיֵּצֵא לְצָרָף כֶּלִי". 'הגו' אינה אלא כתיב אחר ל'הגה', מקור שהוא ציווי, כמו ב"שִׁמּוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת". 'הגו' אינו אלא 'הסר', 'הרחק' זאת הוראה או עצה הניתנת לצורף. כדי להבטיח את יופיו ועמידותו של הכלי, חייבים קודם לצרוף את הכסף, להסיר ממנו את הסיגים. הערה יפה, אלא שהיא רק משל. הנמשל מובא במפורש בפסוק הבא: "הָגוּ רָשָׁע לִפְנֵי מֶלֶךְ - וַיִּכּוֹן בְּצַדִּיק כְּסָאוֹ". ייתכן והמלך או הממשלה שואפים לעשות צדק, אך הם לא יצליחו, כי יש במלכותם סיגים, שרים ופקידים בלתי ראויים. לפעמים האשמה נעוצה בקדקודים, אך לפעמים יא נמצאת בפקידות ובבירוקרטיה השמות לאל את התוכניות הטובות ומעוותות את הצדק.

הצורפות הייתה עבור המקרא דגם מוסרי. הוצאת הסיגים פירושה הפרדת הרע וטיהור הטוב. הקב"ה מצווה את הנביא ירמיהו (ו, כז-ל) לבחון את העם, כשם שבוחנים כסף: "בְּחוֹן נִתְּתִיד בְּעַמִּי". ירמיהו מדווח מתוך ייאוש שהם לא המתכת האצילה אלא סגסוגת זולה, "נִחְשֶׁת וּבִרְזָל, כֻּלָּם מִשְׁחִיתִים הֵמָּה". לשווא עמלו המפוח והאש, לִשְׂאֵא צָרָף צָרוּף, הסיגים לא הוצאו, וְרָעִים לֹא

נתקו". לא כסף צרוף ומזוקק הם אלא "כֶּסֶף נִמְאָס". כך שומעים אנו גם בדבריו הטרגיים של יחזקאל (כב, יח-כב): "הָיוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל לְסִיג, כָּלֵם נְחֹשֶׁת וּבְדִיל וּבְרָזָל וְעוֹפְרֵת". "כֶּסֶף הָיָה לְסִיגִים" אומר גם ישעיהו. שוב לפנינו מטפורה פוליטית, משל לממשלה המושחתת "שְׁרִיף סוֹרְרִים וְחִבְרֵי גִנְבִּים". השלטון חבר לפשע ולמאפיה. והחכם במשלי (כו, כג-כה) מוסיף, שהכל נעשה במעטה של דמגוגיה צבועה המצהירה על דאגה לעם. אלא שדבריהם רק לכאורה מהווים כלי כסף. הם אינם אלא "כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפָּה עַל חָרֶשׁ", כלי חרש המצופה בכסף סיגים. שפתי פוליטיקאים אלה הם שִׁפְתֵּי דִלְקִים מאהבה, וְלֵב רָע המסתתר מאחוריהם. הדמגוג נראה כאוהב הדואג לעמו, "וּבִקְרָבוֹ יֵשִׁית מְרָמָה", רק אינטרסים פרטיים.

את הקומה השנייה מצאנו במדרש (בראשית רבה י, ב). בדברי רבי אליעזר בשם רבי יעקב, עובר דגם הצורף מהפוליטיקה אל הקוסמוס. הסיגים הקוסמיים הם התוהו ובוהו. אם תרצו הם מייצגים את האנטרופיה, אם תרצו את הכאוס. בריאה פירושה יצירת עולם בו יכול לשלוט סדר פורה, הסיגים הקוסמיים חייבים להיעקר, ו"כיוון שנעקר תוהו ובוהו מן העולם נראית מלאכת שמים וארץ". החכם מחבר שני פסוקים "וַיִּכְלֹ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאָם" - "וַיֵּצֵא לְצֹרֶף כָּלִי", והוא מוסיף פירוש יצירתי למילה "וַיִּכְלֹ". השמים והארץ "נעשו כלים" ע"י הצורף השמימי, כלים המאפשרים קיום. נחשפה בקוסמוס אפשרות החיים.

הקומה השלישית היא משל החכם הצפון אפריקאי הגדול רבי חיים ׳ עטר בעל 'אור החיים'. בצורה המזכירה את הישיחות על האהבה של ר' יהודה אברבנאל הוא מפרש את המילה "וַיִּכְלֹ" בדרך מיסטית כמתייחסת לאהבה: "כְּלֵתָה נִפְשִׁי". "וַיִּכְלֹ" מתאר את כלות הנפש, את געגועי הקוסמוס המשתוקק להקב"ה. זאת "חיבת הקודש ותשוקת הנבראים לנעלם הנערב". כפי שיאמר זאת רבי נחמן מברסלב מאוחר יותר, רק תודה לגעגועים אלה העולם ממשיך להתקיים.

עתה הגענו לקומה הרביעית, החסידית, בה דגם הצורף עובר מהקוסמוס לנפש האנושית. את הקומה הזאת אתאר בעזרת דבריו של בעל הישפת-אמת, ר' יהודה אריה ליב אלטר (1847 - 1905) השני בשושלת אדמו"רי חסידות גור. אליו נוסיף הערה משל בעל הישם משמואל, רבי שמואל, האדמו"ר השני בחסידות סוכטשוב, שהוסיף חלקים של מעין קומה חמישית. דבריהם ממשיכים את תפיסתו של בעל הישם האור החיים, וכאילו מפתחים הלאה את הפסוק עליו הוא הסתמך: "וַיִּכְסֹּף וְגַם כָּלֵתָה נִפְשִׁי לְחֻצְרוֹת ה' - לְבִי וּבִשְׂרִי יִרְנְנוּ אֶל-אֱ-לֹהֵי" (תהילים פד, ה). כשם ש"וַיִּכְלֹ" מבטא את כלות הנפש, את הרצון, כך גם הכסף שבפסוק במשלי אינו אלא ייצוג רגש הכיסופים הכמוסים ('וַיִּכְסֹּף... נִפְשִׁי'), ערגת הנפש האנושית לא-להים, למה שמעבר לאדם. פרויד הדגיש שה'ליבידו', התאוה העיוורת, הוא כוח יסודי באדם. אלא שמעבר לה, טענה החסידות והראי"ה קוק, שקיימת ערגה אחרת. אמנם כן, בבלתי מודע, מתחת לשטיח של תודעתנו, נמצא תמיד אבק. אך זאת, כי לא חפרנו מספיק עמוק. מתחת לאדמה נובעים מים טהורים והם אשר מניעים אותנו במעשינו הטובים, במצפון, באדיאלים, באמפתיה לכאב הזולת וברצון למחות את דמעותיו, להושיעו ולנחמו. כיסופים אציליים אלה מקורם בערגה להקב"ה, קיימת, אלא שמעיבים על הערגה סיגים,

רצונות אחרים, וולגריים, צרים ואגואיסטיים. "ועל זה נאמר והארץ היתה תוהו ובוהו" אומר הישפת אמת, וה'שם משמאל' (בראשית, שנת תרפ"ג) מוסיף: "ששמים וארץ שבאדם הם המוח והלב, ושפגם השכל שבאדם נקרא תוהו, ופגם תשוקת הלב נקרא בוהו". עלינו לצרוף את הכיסופים מהסיגים שבתוכם, מ"הפסולת ותערובת טוב ורע שנעשה על ידי החטא".

המילה "יִכְלֹוּ" משמעותה סיום והשלמה, אלא שמאחורי ה'השלמה' מסתתרים לפי הישפת אמת ה"כל' ואף ה'כלל'. "יִכְלֹוּ" מתאר את ה'כל', ההרמוניה שחייבת לשלוט בעולם, השלום בו "מתעלה הארץ... להיות שמים וארץ כלי אחד". "יִכְלֹוּ" קשור גם אל הכלל ואל אחת המידות התלמודיות: "כלל ופרט וכלל". אם לתרגם לשפתנו דבריו אלה, הרי שהם דורשים מאתנו, לקבוע 'כלל' ראשון, מטרה כוללת, תוכנית חיים שתבטא את מה שאנו תופסים כרצוננו וכייעודנו בעולם. אנו חייבים להשלים כלל זה עם ה'פרט', ובעצם הפרטים, המטרות הקטנות הרבות שהאדם מציב לפניו כדי למלא את צרכיו ורצונותיו היומיומיים. פרטים אלה מיוצגים על ידי ל"ט המלאכות. אולם אלו מושכות אותנו, לפעמים יותר מדי. האדם חייב ללקט את הפרטים שוב ל'כלל', ולא, ייהפכו הפרטים לסיגים פרוידיים והאדם יאבד. כך אובדים שיכורי הממון-לשמו וגם שיכורי העבודה. הרצונות הקטנים, אפילו אלו שאינם תוהו ובוהו, עלולים להרוס את הרצון הגדול, את האידיאל האחרון שלנו. או אז ינצחו האמצעים את המטרה, והחיצוניות – את הפנימיות. האדם רץ ללא הרף, אך לאן? השבת מכריחה את האדם לעצור ולהינפש. "להינפש" – לקבל נפש, את הנשמה היתרה של השבת, את המודעות לאידיאל האחרון, למטרה האמיתית שבחיו. רק אז יצליח הצורף במלאכתו.